

Masal Nedir Ne Değildir?

Mustafa ÖZÇELİK*

Sözlüklerin söyledikleri

Çok şükür ki, uzun kış gecelerinde gaz lambasının titrek ışığı altında masal dinleme imkânı bulmuş bir nesildenim. Bu yüzden masal benim çocukluk hatıralarımda çok özel bir yerde durur ve bendeki çağrışımları da çok olumludur. Ama zaman değişti. Masal da bundan payını aldı. Şimdilerde benim için taşıdığı anlamı herkes için de taşıdığını söylemek tabii ki çok zor. Çünkü, geleneksel olanla ilgili her kavramda olduğu gibi masal kavramında da algılarımız çok değişti. Pozitivist eğitim, masalı dışladı hatta zararlı ilan etti. Onu eğitim değeri olmamakla, çocukları hayalci yapmakla suçladı. Masal sözcüğüne “Boş, yararsız” hatta “yalan, uydurma” anlamları yüklendi. Böylece masal, dünyamızdan tamamen olmasa bile büyük ölçüde çıktı. Oysa, masal aleyhindeki bu söylemler, işin gerçeğini asla yansıtmamaktır. Bu bakımdan masaldan söz eden bir yazıda masalın ne olup olmadığı sorusuna cevap aramak gerekiyor. Bunun en doğru yolu ise sözlüklere müracaat etmek olmalıdır.

Masal, Türk Dil Kurumunun sözlüğünde: “*Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kulağa sürüp gelen, olağanüstü kişilerin başından geçen olağan dışı olayları anlatan öykü türü.*” şeklinde tanımlanır. Kelimenin asıl anlamını bu şekilde veren sözlük, masalın asıl anlamını ancak yan anlamlar kısmında “öğüt verici, ahlak dersi veren alegorik eser” şeklinde verir. Oysa eski sözlükler bu yan anlamı temel anlam olarak verirler. Mesela; *Kamus-u Osmaniye*’de “masal” kelimesinin “mesel”in değiştirilmiş şekli olduğu söylenir. Bu, son derece önemli bir noktadır. Çünkü mesel, “halk dilinde meşhur olan adap ve öğütleri anlatan söz” demektir. Burada şunu da ekleyelim: Mesel, misal yani örnek, benzer gibi anlamlarıyla da önemli bir şey ifade eder ki Mustafa Nihat Özön’ün sözlüğüne baktığımızda masalı “*Kendisinden ziyade altındaki mana yani kasdedilen manası önemli olan dokunaklı, etkili ve terbiye ve ahlak için yararlı hikâye*” olarak görmemiz gerekir. Yine Ferit Develioğlu’nun sözlüğünde “*dokunaklı ve manalı söz, terbiye ve ahlağa faydalı, yararlı olan hikâye*” şeklinde tanımlanır. Görüldüğü gibi bu tanımlamalara masalın mesel bağlamındaki eğitici yönüne daha çok vurgu yapılmaktadır ki doğru olan da budur. Buna göre masalların iki temel özellik vardır: Olağanüstülük ve öğüt verme.

Hayal mi gerçek mi

İşte tam da bu noktada masalların “olağanüstülük” özelliği ile “adap ve öğüt arasında nasıl bir ilişki olabileceği yine masalın nasıl “yararlı hikâye”ye dönüşebildiği yani hayalden gerçeğe nasıl bir kapı aralanabildiği üzerinde durmak gerekir. Demek ki aralarında bir ilişki vardır ki böyle bir durumdan söz edebiliyoruz. O zaman zamane anlayışının masalları neden küçümsediği, neden hayatımızdan çıkarıldığı daha kolay anlaşılacaktır.

* Şair, çocuk kitabı yazarı.

Zira, bir çocuk, ailesinin ve bir üyesi olduğu milletin değerlerini hatta başka kültürlerin masallarını da dinlediği için evrensel değerleri masallardan öğrenir. Bu eğitim ve öğretim şöyle gerçekleşir: Mekân, genellikle evdir. Vakit gecedir. Yani dikkatin dışardan içeriye çevirdiği vakit... Anlatıcı yani eğitmen deneyimleriyle artık bilgelik seviyesine gelmiş ninelerdir. Yahut bu tür bilgelerin eğitiminden daha önce geçmiş olan annelerdir. Her ikisi de masalın öğrencisi / dinleyici olan çocuklar için en çok sevilen, sözlerine itibar edilen kişilerdir. Üstelik arada sözlü bir iletişim vardır. Bu yüzden dinleyici çocuk zaman zaman soru sorma yahut sorulan soruya cevap verebilme imkânına sahiptir. Dolayısıyla alıcı olarak aktif durumdadır, dolayısıyla motivasyonu tamdır.

İşte böylesi bir durumda her masaldan çocuğun dünyasına “değerler” taşınır. Masal-daki her kahraman ya iyiliğin ya kötülüğün temsilcisidir. Demek ki, orada da rol model olarak anılabilecek örnekler vardır. Tabii, olayların gelişiminde tercih iyilerden yana yapılacağı için çalışkan, dürüst, iyiliksever olmak gibi olumlu özelliklere sahip karakterler örnek alınır. Ama olağanüstü bir kurgu içinde çocuğun akli, hayal imkânlarına uygun olarak verildiği için bu anlatıda hiçbir zaman kuru bir didaktizm görülmez. Söz yerinde ise çay içindeki şeker gibidir bu öğütler... Çocuğun antipatik bir tepkisine yol açmaz. Öte yandan olağanüstülük, çocuğun bütün hayal ve düşünce ve duygularını o kadar genişletir ki, kendini masal kahramanı gibi hisseder. Anlatılanları içselleştirme imkânı bulur. Bu, çocuk eğitiminde son derece önemlidir.

Burada olağanüstülüğün çocuğu hayalperest yapıp yapmayacağı ya da masalarda anlatılanların hayatta karşılıklarının olup olmadığı konusu üzerinde de durulmalıdır. Doğrusu bana göre hadise şudur. Hiçbir masal çocuğu hayalperest yapmaz ama ona hayal kurmayı öğretir. Gelecek, hepimiz için hayalin gerçekleşeceği zamandır. Eğer hayallerimiz olmazsa asla bir geleceğimiz olmaz. Ya da geleceğin kurucuları bizler olmayız. Masalın hayal dünyasıyla hayatın gerçek sandığımız dünyasına gelince... Şu doğrudur. Masal, hayatı aynen resmetmez. Masalda olan hayatta olmayabilir. Ama burada çocuğun önüne bir hedef konulmakta ve şöyle bir fikir hissettirilmektedir: “Hayat ne olursa olsun sen hayallerini gerçekleştirmek için uğraş ver, mücadele et... Sonunda kazanırsın.”

Dünya bir masal yeri değil midir?

Tam da burada dünyanın, hayatın aslında bizim için ne ifade ettiği üzerinde de durulabilir. Konuya böyle bakıldığında dünya da bir masal yeri değil midir? Kim kalacaktır bu yerde? Ölüm vakti geldiğinde hayatın masalı bitmeyecek midir? Hele meseleye sufi gözüyle bakacak olursak dünyanın bir hayal, bir rüya âlemi olduğunu asla bir gerçeklik taşımadığını ancak gerçekliğin yansımalarıyla dolu olan bir yer olduğunu söylemek gerekir. Öte yandan dünya böyle bir yerdir ama; hiçbir zaman bu dünyada da az önce söylediğimiz gibi kötüler kazanmaz. Tıpkı bir masal kahramanı olan iyiler kazanır. Şimdi düşünelim İbrahim mi kazandı Nemrut mu? Musa mı kazandı Firavun mu? Sorunun cevabı bellidir. İyi olanlar kazanmış, kötü olanlar kaybetmiştir tıpkı masalarda olduğu gibi... O zaman masala nasıl hayata tekabül etmeyen bir şey olarak bakabiliriz.

Bu durumda şunu söylemeliyiz: Evet masal gerçeküstü olaylara ve kahramanlara dayalıdır. Bununla beraber, bu masalların içten içe yürüyen, derinliklerine gizlenmiş olan bir özü ve gerçek bir yönü vardır. Usta masalcı Eflatun Cem Güney, onun için şöyle der: “*Masal deyip geçmeyim, kökleri vardır geçmişte, dayanır dağ gibi. Dalları vardır üstümüzde yeşerir gider bağ gibi...*” Öyleyse masal sadece geçmişin hikâyesi değildir.

Bugünü ve geleceği anlatır. Çünkü çocuk bugün ve gelecek demektir. Masalda çocuğa öyle gerçekler sezdirilir ki temel konu hayat ve insan olduğu için biz bir masaldan hayata ve insana dair nice gerçekler, olayların akışından nice faydalı dersler çıkarırız. Masal, bu anlamda bir psikolojik eğitime dönüşür. İnsan ruhu, insanın kişilik özellikleri masal üslubu ile dile getirilir; hatta kahramanları arasında hayvan, eşya ve bitki olan masalarda bütün bir kâinat kitabının okurları oluruz. Çünkü bir dev de bir bulut da, bir kuş da masalda insan gibi davranır. Her masal bizi bu anlamda insanın, hayatın, kâinatın bilinen ve bilinmeyen ve bundan dolayı da merak konusu olan dünyasına bir gezintiye çıkarır. Bir yolculuktayızdır. Kaf Dağı'na gideriz Anka kuşunun kanatlarında.. Masalda Kaf Dağı'na giden çocuk hayatta burnu Kaf Dağı'nda olanları tanımakta elbette zorlanmayacaktır. Ali Baba ve Kırk Haramiler'i dinleyen çocuk hayatın haramilerini de kolayca tanıyacaktır. Çünkü başlangıcında ve gelişme bölümünde ne kadar fantastik unsur olursa olsun masal sonuç bölümünde birdenbire bizi gerçeğin dünyasına çeker. Olaylar gerçek bir hava içinde biter.

Ya masal kitapları

Zaman geldi masallar kitaplarla girdiler dünyamıza... İşte ne olduysa ondan sonra oldu. Etkilerini büyük ölçüde yitirdiler. Masal kitabı okumanın tamamen yararsız bir uğraş olduğunu söyleyemem ama okunan hiçbir masal, dinlenen bir masalın yerine geçmez. Çünkü ortada canlı bir anlatıcı yoktur. Çocuk, masal kitabını okurken dinleyen gibi bir motivasyonun içinde olamaz. Hatta korkutucu ya da anlaşılmasız kısımlarıyla karşılaştığında kitabı elinden bırakabilir. Ama anlatıcı olduğunda böyle bir durum yaşanmaz. Anlatıcı aynı zamanda bir sığınak ve korunaktır. Çocuk masalın dünyasında onunla yolculuk yapar.

Bu durumda şu yapılabilir. Elbette artık masallar kitaptan okunacaktır. Ama okuyan büyükler olmalıdır. Ya da çocuk okurken yanında büyükler bulunmalıdır. Çünkü eğitim bir iletişim meselesidir. Bu da eskiden anlatanla sağlanırken şimdilerde okumakla sağlanabilmektedir. Böyle yaparsak belki masalı yeniden hak ettiği yere taşıyabiliriz. Yüzyılların bilgeliği ve tecrübesiyle oluşan ve eğitim değeri son derece yüksek bu geleneği yeni biçimlerle sürdürebiliriz. Fakat, durum, ne olursa olsun önemli olan çocukların masalsız kalmamalıdır.

Masalın muhalifleri ve dostları

Modern zamanlarda masala muhalif olanlar da çıktı. Bu tür kişilere aslında 17. yüzyılda bile rastlanmaktadır. Mesela J. J. Rousseau ve onun gibi isimler masala çocukları hayatın gerçeklerinden uzaklaştırmakta, onları yanlış inançlara sürüklemekte, doğru ve mantıklı düşünme alışkanlıklarını engellemekte olduğunu söylediler. Mesela yine Rousseau, Emil'in masal okumasını özellikle de La Fonten'i okumasını yasaklamış; bunun yerine Robenson'u okumasını salık vermiştir. Bu durum tamamen Batı düşüncesinin pozitivist anlayışından ve masalın Doğu bilgeliğinin ürünü olduğundan kaynaklanmaktadır. Robenson tavsiyesi de bunu gösterir. Robenson, sömürgeci maddiyatçı tipin prototipidir çünkü. Eserde Batı'nın sömürge tarihi ve felsefesi anlatılır. Öte yandan yok etmek istedikleri masaların yerine korkuya, şiddete dayalı fantastik hikâyeler, zaman içinde filmler üretmişlerdir. Bunlar ne yazık ki bizim çocuklarımız için de birer tehdit unsurudur. Bizde de masal karşıtları çıkmıştır. Onlar da Batılı pozitivistimin etkisinde masal dünyasındaki değerlere düşman olmuştur.

Çok şükür ki masal dostları da var. Mesela A. France, “İnsanı hayvandan ayıran tebessümden çok hayaldir.” diyerek masalın yanında tavrı almıştır. Bizim de bir Eflatun Cem Güney’imiz var. Sözlü masalları unutulmaktan kurtarmak için ömrünü bu işe vererek derlemeler yapmış, sözü yazıya çevirerek nice masal kitapları yayımlamıştır. Bu geleneği yeni derleyiciler ve yeni masal yazarlarıyla sürdürmek gerekir. Zira çocuk bizim en önemli gerçeğimiz, masalın dünyası da çocuğun gerçek dünyasıdır. Çocukları Ziya Gökalp’in dediği gibi kendi değer dünyamıza göre yetiştireceksek masallardan vazgeçemeyiz. Çünkü masal bir toplumdaki yetişen neslin yetişmekte olan nesle duygu ve fikirlerini en etkili aktarma vasıtasıdır.

Resim: Necdet Yılmaz